

Verslag

Werkconferentie
Kunst en Cultuur
in de Brede School en
Buitenschoolse Opvang

Werkconferentie Kunst en Cultuur in de Brede School en BSO Inspirerende ontmoeting tussen goudzoekers

“Als we erin slagen cultuurlessen op school te verbinden met buitenschoolse kunsteducatie hebben we goud in handen.” Met die woorden opende staatssecretaris Sharon Dijksma op 21 november de werkconferentie ‘Kunst en Cultuur in de Brede School en Buitenschoolse Opvang’ (afbeelding 1). Ruim 150 mensen van basisscholen, kinderopvang, gemeenten, provincie en culturele instellingen namen deel aan deze door Kunstgebouw en JSO georganiseerde conferentie. Samen wisselden ze tips, ervaringen en meningen uit voor het samen creëren van brede en gouden kansen voor kinderen.

Boomwhackers (afbeelding 2) heten ze. Felgekleurde, plastic pijpen waar je door vernuftig slag- en zwaaiwerk prachtige klanken mee kunt produceren. Drie jongemannen lokten de deelnemers met deze pijpen vanuit de foyer van Theater Concordia naar de grote zaal. Een toepasselijk welkom, want de boomwhackers, ontworpen door kunstenaar Nico Parlevliet, zijn de kern van Rammelnesten, een van de Kunstenmakers-projecten. Op initiatief van de provincie Zuid-Holland ontwikkelden Kunstgebouw en het Centrum voor Jeugd, Samenleving en Opvoeding (JSO) drie kunstprojecten die zowel in de klas als in de buitenschoolse opvang (BSO) te gebruiken zijn. Zo kan er meer samenhang tussen binnen- en buitenschoolse kunsteducatie ontstaan. De drie kunstprojecten - behalve Rammelnesten (4-7 jaar) zijn er Frot (7-10 jaar) en Het Rijk der Vindingen (10-12 jaar) - hebben al proefgedraaid op enkele brede basisscholen en BSO's. Wat aanvankelijk als eindpresentatie van Kunstenmakers was gepland, groeide uit tot een werkconferentie waarin niet alleen over de praktijk, maar ook over beleid van gedachten gewisseld kon worden.

Bij zijn welkomswoord memoreerde Kunstgebouw-directeur Marco Bentz van den Berg (afbeelding 3) de historische woorden die Henriëtte Roland Holst ooit op deze locatie, aan de vooravond van de grote spoorwegstaking in 1903, sprak: ‘Heel het raderwerk staat stil als uw machtige hand het wil.’ Poëzie, politiek, arbeiders en beeldende kunst (de befaamde prent van Albert Hahn) sloegen de handen ineen. Ruim honderd jaar later wordt gezocht naar eenzelfde elan en saamhorigheid - dit keer niet om het raderwerk tot stilstaan te brengen, maar juist om het gesmeerd te laten lopen. Of zoals Bentz van den Berg het formuleerde: “We hopen dat alle betrokken partijen na vandaag dichterbij elkaar komen.”

De staatssecretaris: kansen voor kinderen

Staatssecretaris Sharon Dijksma hield de eerste plenaire lezing (afbeelding 4). Ze onderschreef het thema van de conferentie van harte. Zowel de brede school als cultuurparticipatie en -educatie zijn belangrijke items in het beleid van OCW. “Door deze twee te verbinden ontstaat een veelbelovend toekomstperspectief.”

De brede school is, aldus de staatssecretaris, een goede biotoop om cultuurparticipatie te bevorderen. Immers, de brede school gaat actief en bewust op zoek naar samenwerkingspartners en naar manieren om kinderen kennis te laten maken met kunst en cultuur. “Dat is een kans en als de BSO aansluit, is het rendement nog groter”, stelde de staatssecretaris. “Als we erin slagen de cultuurlessen op school te verbinden met buitenschoolse kunsteducatie en amateurkunst hebben we goud in handen.” Immers, jong geleerd is oud gedaan. De brede school en BSO kunnen alle kinderen, ook zij die van huis uit nauwelijks cultuur meekrijgen, kansen bieden hun culturele talenten te ontwikkelen. Hebben scholen daar wel tijd voor, nu er weer een roep is om terug te keren naar basisvaardigheden als taal en rekenen? Ja, stelt Dijksma de aanwezigen meteen gerust. Het kabinet vindt cultuureducatie - evenals breedtesport - zo belangrijk dat het er extra geld voor uittrekt. Er komen middelen beschikbaar om 2500 combinatiefuncties te bekostigen. Docenten krijgen geen extra taak op hun bordje erbij, maar kunnen professionals van buiten inhuren. Zo kan, citeert Dijksma de minister van OCW, ‘een rijke leeromgeving ontstaan waarin kinderen kans krijgen hun talenten optimaal te ontplooiën, sociale vaardigheden op te doen en plezier te hebben’.

Afbeelding 1
Opening door staatssecretaris Sharon Dijkstra

Afbeelding 2
Boomwhackers

Afbeelding 3
Welkomstwoord door Marco Bentz van den Berg, algemeen directeur Kunstgebouw

Afbeelding 4
Eerste plenaire lezing door staatssecretaris Sharon Dijkstra

Afbeelding 5
Machteld Dutman, directeur JSO, overhandigt de eerste exemplaren van het Handboek Brede school aan Staatssecretaris Sharon Dijkma en gedeputeerde Martin van Engelshoven-Huls

Afbeelding 6
Gedeputeerde Martin van Engelshoven-Huls wijst op subsidies voor samenwerkingsprojecten tussen scholen en hun culturele omgeving

Afbeelding 7 en 8
Voor de deelnemers waren er verschillende workshops

De gedeputeerde: Veelkleurig palet

Zo'n rijke leeromgeving had JSO-directeur Machteld Dutman zich als kind graag gewenst. Ze droomde ervan cello te spelen, maar daarvoor was geen geld en tijd. Gelukkig is dat nu anders. "Ik vind de brede school een fantastisch instituut en gelukkig vinden meer mensen dat", zei Dutman. De provincie Zuid-Holland loopt voorop bij het ondersteunen van de brede scholen. De afgelopen jaren heeft de provincie 28 gemeenten en 51 basisscholen ondersteund met een bereik van 15.000 leerlingen. In opdracht van de provincie is het Handboek Brede School uitgebreid met een nieuw hoofdstuk over Kunst en Cultuureducatie om mensen in de praktijk inspirerende voorbeelden en concrete tips aan te reiken. Dutman overhandigde de eerste exemplaren van het vernieuwde handboek aan staatssecretaris Dijkema en gedeputeerde Martin van Engelshoven-Huls (afbeelding 5).

Het handboek is niet bedoeld als blauwdruk, benadrukte de gedeputeerde in zijn daarop volgende lezing.

"Integendeel, het is bedoeld als een palet met een aantal kleuren, waar u uw eigen kleuren en ervaringen aan toe kunt voegen." Wel hoopt de gedeputeerde dat uit al die kleuren een mooi schilderij ontstaat. Want er gebeurt al het nodige - uit recent onderzoek blijkt dat veertig procent van de brede scholen wekelijks tot maandelijks culturele activiteiten onderneemt - maar het is zaak te komen tot een samenhangend plaatje. "Het is de uitdaging om als school, BSO of culturele instelling goed en structureel samen te werken."

Het al genoemde project Kunstenmakers is een van de initiatieven om te komen tot meer samenwerking en samenhang. Voor wie ermee aan de slag wil, is er het ondersteuningstraject Kunstenmakers. Daarnaast wees Van Engelshoven-Huls (afbeelding 6) op de subsidies voor samenwerkingsprojecten tussen scholen en hun culturele omgeving (meer informatie hierover is verkrijgbaar bij Erfgoedhuis Zuid-Holland of bij Kunstgebouw). Voor wie nog niet overtuigd mocht zijn van het belang van brede scholen had de gedeputeerde nog wat harde getallen: veertig procent van de ontwikkeling en ontplooiing van een kind hangt af van aanleg, twintig procent van onderwijskwaliteit en maar liefst veertig procent van de sociale context (gezin, de wijk en de beschikbare voorzieningen). "Met het bredeschoolbeleid zetten we niet alleen in op die twintig procent binnen de school, op de kwaliteit van het onderwijs, maar ook op de verbinding met die veertig procent buiten de school, het contact met de ouders, de wijk en het verbreden en verbeteren van het activiteitenaanbod rond de school."

Een geheimzinnig kastje

Na de plenaire lezingen konden de deelnemers kiezen uit zestien deelsessies. De helft daarvan was gericht op het zelf ervaren en ondergaan van culturele activiteiten. Zo konden deelnemers zelf gaan batikken (afbeelding 7) of kregen ze van theaterpop Frot allemaal een rode afwasborstel in handen. Of ze konden zich vergapen aan een prachtig houten kastje (afbeelding 9 en 10). Wat zou daar in zitten? De deelnemers werd gevraagd hun eerste associaties op een lange strook papier te schrijven (afbeelding 8). 'Oma's kastje', 'snoep', 'beloften en schoonheid' las men voor. Iemand uit de groep mocht het kastje vervolgens openmaken. En onthulde een kastinhoud vol vakjes, gevuld met een schat aan geheimzinnige spulletjes en voorwerpen. Meest in het oog springend is de boomtak die wel in en met de kast vergroeid lijkt. Hoe langer je kijkt, hoe meer je ziet. Kleine oren ('getsie! Zijn die echt?!' roepen kinderen als ze die ontwaren), een oog ('van een cycloop', fluisterde iemand), handjes, familieportretten en nog veel meer. Het is duidelijk dat het door kunstenaress Arlette Boerlage ontworpen kastje zijn naam, Het Rijk der Vindingen, alleszins waarmaakt. Tijdens de workshop konden deelnemers ervaren hoe je samen met kinderen steeds dieper in dat rijk kunt doordringen en tot een prachtig verhaal kunt komen. Het kastje prikkelt het spel en de fantasie van kinderen en dat is precies waar het bij Kunstenmakers om draait.

Enthousiaste ervaringen

"Kennen jullie Frot al?" Dick van der Zwan, directeur van Brede School De Horizon in Katwijk, toverde tijdens zijn presentatie de bijna levensgrote theaterpop, ontworpen door Elout Hol, uit een vuilnisbak. "Hij is heel lief. En ook wel eens bang. Kinderen mogen hem al hun geheimen vertellen." De Horizon is een van de brede scholen die Kunstenmakers uitgeprobeerd hebben en daar razend enthousiast over is. "Frot spreekt direct tot de verbeelding", vertelde Van der Zwan. "Leerlingen vragen uit zichzelf of Frot in de klas op bezoek mag komen en dan gaan ze samen praten in de kring. Dat zorgt voor verwevenheid van kunst met andere vakken in school." Het project Kunstenmakers kreeg niet alleen in de klas, maar ook in de BSO aandacht.

Afbeelding 9 en 10
Een geheimzinnig kastje. Kunstmakers, Het Rijk der Vindingen

Afbeelding 11

Kennen jullie Frot al? Hij is heel lief. En ook wel eens bang. Kinderen mogen hem al hun geheimen vertellen

Afbeelding 12

'Samenwerking is een kwestie van intentie', maar ook van heel praktische afspraken'. Dick van der Zwan, directeur van Brede School De Horizon in Katwijk.

Afbeelding 13

Enthousiaste verhalen en praktische tips van Anna van der Groot van het Rotterdamse SKVR

Afbeelding 14

Deelsessie over de bredeschoolnetwerken in Capelle aan den IJssel.

Dat levert een meerwaarde op, is de ervaring in Katwijk. "Kinderen herkennen dingen: he, dat hebben we in de klas ook gedaan." Omdat dat wel eens scheve ogen opleverde bij kinderen die niet op de BSO zitten, plannen school en BSO regelmatig naschoolse activiteiten voor alle kinderen die er zin in hebben. "Vorige week nog gingen op een vrije woensdagmiddag zestig kinderen met Rammelnesten aan de slag." In een andere deelsessie blijkt dat die afstemming tussen binnen- en buitenschools nog niet overal vlotjes loopt. Zonder goede afspraken is er geen meerwaarde, maar frustratie. "Het moeilijkste is om met elkaar in gesprek blijven, daar moet je actief aan werken", zoals iemand verzuchtte. Samenwerking is een kwestie van intentie - zo hebben de Katwijkse school en BSO hun pedagogische uitgangspunten op elkaar afgestemd - maar ook van heel praktische afspraken. Gebruik bijvoorbeeld een logboek, tipte Van der Zwan. "Daarin noteren we alles wat we doen, zo zorg je dat activiteiten op elkaar aansluiten in plaats van dat je dingen dubbel doet." Waarom zou je eigenlijk samenwerken? Over die vraag mochten de toehoorders zich na Van der Zwans enthousiasmerende verhaal buigen. Vaak viel het woord 'drietrapsraket': in de klas krijgen kinderen een eerste, laagdrempelige kennismaking met kunst. Kinderen die willen, kunnen zich na schooltijd, in BSO bijvoorbeeld, er verder in verdiepen. En wie echt gegrepen is, kan bij een club of cursus. "Zoiets kun je niet alleen bereiken, daarvoor heb je elkaar nodig." In Katwijk krijgt die drietrapsraket al een beetje vorm. Zo werkt de muziekdocent op school samen met de plaatselijke fanfare. "Dat werkt wederzijds. Wij krijgen hun deskundigheid en zij krijgen dankzij ons nieuwe leden erbij."

Valkuilen

Ook in de andere deelsessies wisselden enthousiaste verhalen en praktische tips elkaar af (afbeelding 13). Hang werk van de kinderen aan de wand, zei bijvoorbeeld Anna van der Goot van het Rotterdamse SKVR. "Zo leren zij en hun ouders dat wat zij maken waardevol is." Of een probleem waar je in de praktijk tegenaan loopt: hoe regel je de aansprakelijkheid en verantwoordelijkheid bij buitenschoolse activiteiten? Onder schooltijd is het eenvoudig, dan liggen die bij de school. Maar daarna? Wie brengt kinderen van A naar B en wat als er eens een ongeluk gebeurt? De JSO heeft dit punt al opgepakt en is bezig er samen met juristen een oplossing voor te bedenken. Van der Goot wees ook op enkele valkuilen. Hoe voorkom je dat een brede school louter "een activiteitenstampot" ofwel een aaneenschakeling van losse activiteitjes wordt? Dat vergt werken aan structuur en doorlopende lijnen. De SKVR begeleidt scholen daarin, waarbij, aldus Van der Goot, de school de regie heeft. "De school kiest een eigen profiel en van daaruit gaan wij als SKVR met hen aan de slag." Zij het dat de SKVR wel de kunst voorop plaatst. "We horen vaak dat kunst over sociale competenties moet gaan. Ons motto is: de kern is kunsteducatie en dat kan aan andere zaken raken, maar we hebben het primair over creatieve processen en ontmoetingen van kinderen met professionals in de kunst." Voor sommige leerkrachten is het even wennen, om (kunst)lessen uit handen te geven aan professionals van buiten de school. Daarom is het belangrijk dat het klikt tussen binnen- en buitenschoolse docent. "Dat is en blijft mensenwerk." En vergt goede afspraken, bijvoorbeeld over wie verantwoordelijk is voor vervanging als de externe docent onverhoopt ziek is. Ook in de deelsessie over de bredeschoolnetwerken in Capelle aan den IJssel ging het over hoe scholen zouden moeten samenwerken met culturele instellingen (afbeelding 14). "Maak je wensen kenbaar", luidde hier het advies vanuit de school. "Niet lukraak iets aankruisen uit het aanbod, maar gericht vragen stellen: wij doen dit en dit thema en wat kunnen jullie daarbij bieden voor onze middenbouwgroepen?"

Gemeente als initiator

In Capelle aan den IJssel waren twee scholen voorzichtig begonnen met experimenteren. Ze vroegen de gemeente om ondersteuning en die reageerde met een startnotitie over bredeschoolnetwerken in de hele gemeente. De gemeente Rotterdam stimuleert actief dagarrangementen op zogeheten zes-plus-scholen (scholen die de lestijd wekelijks met zes uur uitbreiden ten behoeve van culturele activiteiten). In Brielle ging gemeenteman Johan Wessels voortvarend aan de slag ("schrijf geen nota, maar begin gewoon"). En in Delft was eind jaren negentig een enthousiaste wethouder die in elke wijk een bredeschoolaanbod wilde opzetten. Gemeenten, zo werd uit diverse deelsessies duidelijk, spelen een vooraanstaande rol bij het opzetten en faciliteren van brede scholen.

Afbeelding 15
Ira Spanenburg (Gemeente Delft) vertelt over de rol van de gemeente.

Afbeelding 16

Afbeelding 17

Karin Laanakker in een kort vraaggesprek met Marco Bentz van den Berg: "Het beeld van de olievlek spreekt me aan."

Dat komt overeen met onderzoek van Oberon naar de rol van gemeenten: daaruit blijkt onder meer dat de gemeente in 82 procent van de gevallen facilitator is en in 66 procent zelfs initiator. Voor het welslagen van de operatie moeten ze wel tactisch manoeuvreren. Ira Spannenburg (Delft) vertelde dat de BSO's aanvankelijk heel wantrouwig waren. "Ze dachten dat de gemeente in hun vaarwater kwam door opeens ook naschoolse activiteiten aan te bieden. Dat was koudwatervrees, want in de praktijk versterken we elkaar juist." (Afbeelding 15) Als gemeente kun je je droom ook niet zomaar opleggen aan scholen, die moeten er echt zelf in geloven. Wat niet wil zeggen dat de gemeente geen eisen mag stellen, vond Wessels. "Als een school gebruik wil maken van onze faciliteiten en subsidies verwachten we van hen wel een visie. Deelname is niet vrijblijvend." Hoe het zit met budgetten, wilde iemand uit de zaal weten (afbeelding 16). En uit welke potjes komt het geld? Dat, zo bleek uit diverse sessies, is nogal eens een kwestie van creatief boekhouden. Theater voor kleuters? Dat boeken we onder VVE (voor- en vroegschoolse educatie), want daar is een potje voor. En de basisscholen kunnen straks de het Kunstenmakersproject wel boeken met cultuureducatiegeld, maar de BSO heeft geen kunstbudget. Wellicht dat het wel onder de noemer welzijn kan vallen. Dat zouden we eigenlijk eens moeten onderzoeken, dacht Kunstgebouw-directeur Bentz van den Berg hardop: wat kost het allemaal en uit welke potjes wordt het betaald. Maar, en daar was iedereen het dwars door alle deelsessies over eens, het zou verreweg het beste zijn als al die aparte potjes communicerende vaten werden. Ofwel ontschotting van de budgetten.

De olievlek

Ontschotting. Dat woord was nieuw voor Karin Laarakker, medewerker van Cultuurnetwerk Nederland (CNL), maar het belang ervan was haar overduidelijk. Van Laarakker vatte aan het eind van de middag in een kort vraaggesprek met Bentz van den Berg de indrukken (afbeelding 17) van de conferentie samen. Ze noemde het belang van bondgenootschap de duidelijkste boodschap van de middag. "Er is draagvlak nodig. Het beeld van de olievlek spreekt me aan: begin klein en breid langzaam uit en zorg dat je mensen meekrijgt." Op de vraag wie er moet beginnen, antwoordde ze dat het niet zoveel uitmaakt of dat nou een gemeente, school, culturele instelling of BSO is. "Iedereen die wil, kan ermee beginnen." CNL heeft drie scenario's geformuleerd om de intensiteit waarmee scholen en instellingen samenwerken te beschrijven: Face to Face, Hand in Hand en Cheek to Cheek. Deze termen hoorde Van Laarakker weliswaar niet, maar wel zag ze diverse stadia van ontwikkeling en samenwerking. Wat deze conferentie haar vooral duidelijk maakte, is dat een concreet kunstproject als Kunstenmakers "een mooi breekijzer" kan zijn om mensen te enthousiasmeren. "Je moet bij de kunst zelf beginnen, daar draait het per slot van zaak allemaal om, om kunst en enthousiasme." Met kunst begon het en met kunst eindigde het. De conferentie kreeg met een concert van boomwhackers en trommels een daverend slotakkoord (afbeelding 18).

Afbeelding 18

Daverend slotaccoord: een concert van boomwhackers en trommels

Colofon

Tekst Bea Ros, Zunneberg & Ros Tekstproducties, Nijmegen

Fotografie Rick Keus

Vormgeving Wendy Panders, Rotterdam en Marlou van Breemen, Kunstgebouw Rijswijk